

מטבע של אש

החלק הראשון של פרשתנו מוקדש למצוות מחצית השקל. במקורה קשורה מצווה זאת במפקד העם. כל אחד מבני ישראל "מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וּמַעְלָה" אמור לתת לפוקדים בדיוק מחצית השקל, "הַעֲשִׂיר לֹא יִרְבֶּה וְהִדָּל לֹא יִמְעִיט מִמִּחְצִית הַשֶּׁקֶל", דבר שיאפשר את המפקד. במפקד הראשון הוקדש הכסף ל"עֲבֹדַת אֹהֶל מוֹעֵד", לבניית האדנים עליהם עמדו קירות המשכן. בימי הבית השני קיבלה מצווה זאת חשיבות מכרעת. היא הפכה סמל לקשר של כל יהודי, בארץ ובתפוצות, לבית המקדש ולירושלים. בראש חודש אדר היו מכריזים על החובה לתרום את השקלים. כזכר לכך, הפכה השבת שלפני ראש חודש אדר, ל'פרשת שקלים' בה קוראים בבתי הכנסת את החלק הראשון של פרשתנו. ואכן, לפני קריאת המגילה בליל פורים, נוהגים אנו לעשות "זכר" למחצית השקל, תרומה המופנית בימינו לעזור לעניים ולתמוך בנזקים.

הברכה והקללה שבמטבע

בכמה מקומות רומז הכתוב על חזון בו ראה משה את דגם המשכן וכליו. אם תרצו זהו בית המקדש של מעלה. כך נאמר בהקשר למנורה (שמות כה, מ) "וַיֵּרָא וַיַּעֲשֶׂה בְּתַבְּנִיתָם", תבנית "אֲשֶׁר אֵתָּה מֵרָאָה בְּהָרִי". לגבי מחצית השקל אומר הכתוב: "זֶה יִתְּנוּ כָּל הָעָבֵר עַל הַפְּקָדִים מִחֲצִית הַשֶּׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ". הביטוי "זה" הוא רב משמעי. ר' מאיר פירש אותו ככינוי הרומז למטבע ספציפית (ירושלמי, שקלים ו ע"א): "כמין מטבע של אש הוציא הקב"ה מתחת כסא כבודו והראהו למשה ואמר לו זה יתנו. כזה יתנו". המטבע של מחצית השקל שבחזונו של משה, הייתה של אש. למה של אש? נראה לי שהאש מתארת את המציאות שמעבר לנו. הקדושה מתבטאת ב"אֵשׁ אֵלֹהִים", והחכמים מסבירים "אש אכלה אש", אש המכלה כל אש.

אחד מגדולי החסידות, ר' אלימלך מליז'נסק הבין את חזון המטבע של אש בצורה שונה (נועם אלימלך, כי תשא): "כי הצורה של המטבע היא מכבה אור נשמת האדם... לזה אמר ה' הטוב: 'כזה יתנו', דהיינו שיתנהגו עם כספיהם 'כזה' שהוא אש מתחת כסא הכבוד, דאש שורף ואש מחמם, דהיינו אם חס ושלוס מתנהג בכספו שלא כהוגן אז שורפתו ואם מתנהג כשורה בצדקה בלב שלם וגמילות חסדים אזי המצווה הזאת מגעת עד כסא הכבוד..."

דברים אלה מצביעים על דו-הערכיות של הממון. הכסף הוא הדם המאפשר את הפעילות הכלכלית. לא תתכן כלכלה ללא כסף. זוהי האש המחממת. אך מצד שני, הכסף מהווה סכנה, זאת האש השורפת. נתינת מחצית השקל מסמלת את השימוש הנכון במטבע. אולם חשיבות

הכסף אינה רק כלכלית. יש לה משמעות קיומית ופסיכולוגית עליה אנו חייבים לתת את הדעת.

נתאר לעצמנו חברה או מדינה הממלאת ישירות את צרכיו של האדם. ברור לי שלמרות זאת, החברה זקוקה למטבע. וזאת, כי המטבע מאפשרת לאדם לבחור באיזה מידה רוצה האדם למלא את צרכיו ובאיזה מידה הוא רוצה "לחסוך" אותם למטרות אחרות, אף במחיר של הקרבה בתחומים ובצרכים הנראים לאחרים חשובים יותר. הכסף מאפשר דרגה מסוימת של חופש וחרות, לקנות ספר במקום להתענג במטעמיה של מסעדה, לבחור במוסיקה או בספורט, לנסות ולבחור בעבודה זו או אחרת. החזונות האוטופיים לתיקון העולם, התעלמו לדעתי מממד זה, דבר שתרם לכישלונם.

כדי להבין את כל משמעותה של עובדה זאת נראה לי שאנו חייבים להבחין בין שני סוגי צרכים. הסוג הראשון כולל את הצרכים הבסיסיים ביותר של האדם: מזון, דיור, ריפוי, ביטחון בגבולות וברחובות, ולדעתי גם זוגיות ומשפחה. הסוג השני כולל את הצרכים, מותרות לכאורה, הנולדים מהשאיפה למימוש עצמי ולחפש משמעות בחיים, כמו למשל שאיפתם של בני אדם ליצור, ללמוד, לנגן, לצייר, לכתוב ספרים או לחבר שירים, לטייל, לעזור לזולת, להאמין ולהתפלל. הסוג הראשון הוא בעיני, הרשו לי להתבטא כך, סוג חיייתי, המשותף במידה זו או אחרת, לעולם החי כולו. זהו רובד ראשוני שחשיבותו מובנת לכל אדם, אף כי במילוי צרכים אלה של החלשים, משקיעה החברה יותר מס שפתים מאשר מס מטבע. לדאבוננו, הנגישות שלנו לרובד זה תלויה בכסף, כסף שמתבטא פעמים רבות, באיכות החיים ואף בכמותם. הרובד העליון יותר, הרובד האנושי, התרבות, שכוח ומוזנח. לפעמים אין בני האדם מרגישים בכך, ולדאבוננו, לא תמיד מצליח החינוך להביא את הילדים והצעירים להבין את המחסור ממנו הם סובלים. תורם לכך הבידור והספורט המצויים בין שני הרבדים והתופסים את מקומם של הצרכים הגבוהים. הסמים נדבקים לקולטנים חשובים במוח, אינם מאפשרים למסרני-עצב (הנוירו-טרנסמיטרים) למלא את משימתם ומתוך כך משבשים את פעילות מערכת העצבים. בדומה לסמים, תפס הבידור את הקולטנים של מסרני-התרבות והחרות האישית ואף את השם תרבות.

התאוה הכוללת

מצאנו בהגות החסידית את המושג "התאוה הכוללת", מושג שהגדרתו שנויה מחלוקת. ב'שבחי מוהר"ן' (טז) המוסר לנו פרקים ביוגרפיים שונים על חיי רבי נחמן מברסלב קוראים אנו על "התאוה הכללית שהיא כוללת כל התאוות רעות", והיא התאוה המינית. ב"ליקוטי מוהר"ן" (א, לו) קוראים אנו: "ודע שכללות של שבעים לשון של מדותיהן הרעות הללו, היא תאוות נאוף". לפי רבי נחמן, על התאוה הכוללת זאת מזהירה אותנו התורה באומרה: "ולא

תתורו אַחֲרֵי לְבַבְכֶּם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם אֲשֶׁר אַתֶּם זֹנִים אַחֲרֵיהֶם". בעקבות חז"ל (ברכות יב ע"ב) מפרש רבי נחמן "ואחרי עיניכם – זו נאוף". התאוה הכוללת הזאת מסנוורת ומעוותת את בני האדם, מאז בלעם ושמשון ועד ימינו. כנגד עמדה "פרוידיאנית" זאת, ראה רבי צדוק הכהן מלובלין את "התאוה הכוללת" בתאוות הממון (מחשבות חרוץ, ז): "והראה לו מטבע של אש, היינו דעיקר חמדות עולם הזה הוא נכלל בתאוות ממון שהוא התאוה הכוללת... שכל אחד מתאוה לזה כדי שישגי על ידי זה תאוותו הפרטית". הממון מסוכן. לפי רבי צדוק התאוה הכוללת רמוזה במקום אחר: "וְאֶהְבֶּתְּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ... [בכל] מְאֹדָּה", ורבי אליעזר מסביר במסכת ברכות (מא ע"ב): "ואם יש לך אדם שממונו חביב עליו מגופו לכך נאמר בכל מְאֹדָּה". זהו לכאורה אבסורד מוחלט. כיצד יחשוב אדם כך? ואף על פי כן זה נכון. הבחירה לא נעשית באופן ישיר. שוב מסנוורת התאוה את האדם. הממון סנוור רבים שלא ידעו לברוח בזמן מהסכנות המאיימות עליהם. הוא לא אפשר לאחרים לראות את התמוטטות עולמם המשפחתי. הממון, האמצעי הפך מטרה. את זאת ביטאה מסורת אנונימית כשפרשה את הפסוק בשמות (כ, כ): "אֱלֹהֵי כֶסֶף וְאֱלֹהֵי זָהָב לֹא תַעֲשֶׂוּ לָכֶם" – אל תהפכו את הכסף והזהב לאלהים. ואולי לא מיותר להוסיף את דברי רבי אשי האמורא הבבלי הנודע (סנהדרין ז ע"ב): המפרש "אֱלֹהֵי כֶסֶף וְאֱלֹהֵי זָהָב", כשעל פי מקומות אחרים בתורה, הוא מבין את הביטוי 'א-להים' כאן כשופט בשר ודם: "אלוה [שופט] הבא בשביל כסף ואלוה הבא בשביל זהב". אל תקבלו מנהיג שסולל את דרכו להנהגה על ידי כסף, אף כאשר בכסף נעשו מעשים טובים (האם יש סיכוי לזה בדמוקרטיה). ורבי אַשְׁמֹן, אמורא ארץ-ישראלי מהדור החמישי, הוסיף (ירושלמי ביכורים ג, ג): "זה שהוא מתמנה בכסף אין עומדין מפניו. ואין קורין אותו רבי, והטלית שעליו כמרדעת של חמור".

לסמליות של מחצית השקל ניסתה התנועה הציונית להתחבר כאשר הרבה לפני קום המדינה, תקנה את ה'שקל', שטר שקנייתו סימלה את הקשר המחודש של היהודי אל עם ישראל. לנו יש כבר שקל חדש. מחצית השקל עלינו לתת לטובת החברה אך את המחצית השנייה עלינו להקדיש למימושנו עצמי, תוך זהירות שלא נשרף בו.